

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Н.В. ЗАРУБЄЄВА,

Б.І. КРИВОБЕРЕЦЬ, к.е.н.,

Державний вищий навчальний заклад “Донецький національний технічний університет”

ОЦІНКА ВПЛИВУ КОН’ЮНКТУРНИХ КОЛИВАНЬ НА МЕТАЛУРГІЙНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ

Кожному господарюючому суб’єкту в процесі свого розвитку доводиться стикатися з кризовим станом зовнішнього середовища. Зазвичай, криза економічної системи негативно впливає на фінансово-економічний стан підприємства. Це насамперед пов’язано з такими явищами, як банкрутства підприємств-партнерів, падіння курсів акцій, розлад грошового обігу, знецінення грошей, нестабільність валютного курсу, нестача готівки для розрахунків, зменшення комерційного кредиту та зростання облікового відсотку, банкрутство банків, зменшення емісії цінних паперів. Безумовно, це може призвести до кризи окремої організації. Знання особливості протікання цих процесів та їх впливу на діяльність підприємства надає можливість пережити кризу з найменшими втратами.

Криза (від грецького *krisis* – рішення, переломний момент) – глибокий розлад, різкий перелом, період загострення суперечностей у процесі розвитку будь-якої сфері людської діяльності. Економічна криза – це одна з фаз відтворювального циклу [1, стор. 346]. Всього існує 4 фази циклу – криза, депресія (застій), зростання, розквіт (бум). Цикли дістали різних назв – кон’юнктурні коливання, ділові цикли, хвильові коливання економіки. З моменту переходу людства від товарного до капіталістичного розвитку кризи трапляються регулярно, тому дослідженню причин їх виникнення та закономірності прояву приділяло увагу багато науковців.

Фінансові кризи досліджувалися західними економістами, зокрема такими як: Г. Мінські (“Stabilizing an Unstable Economy”, 1986), Ч. Кіндлеберг (“The World in Depression 1929 – 1939”, 1971; “Manias, Panics and Crashes”, 1978), М. Фрідмен (“Monetary Policy in the United States: Design and Implementation”, 1981; “The Moral Consequences of Economic Growth”, 2005), М. Бордо (“Financial Crises in International Library of Macroeconomic and Financial History”, 1992; “The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy

in the Twentieth Century”, 1998), Р. Дорнбуш (“Stabilization, Debt, and Reform: Policy Analysis For Developing Countries”, 1993), П. Дібвіг, Д. Даймонд (“Bank runs, deposit insurance, and liquidity”, 1983), Р. Манделл (“The International Monetary System: Conflict and Reform”, 1965), С. Фішер (“Macroeconomics”, 1978; “Modern Hyper- and High Inflation’s”, 2002), К. Рейнхарт (“Leading Indicators of Currency Crises”, 1998). Серед вітчизняних науковців можна назвати О. Василюка [2], Базилевича В.Д. [3], Геєца В.М. [4].

Останніми науковими публікаціями на цю тему були дослідження Дж. Сороса “Найгірша ринкова криза за останні 60 років” [5], Л. Еліота “Криза – як все починалось” [6], Б. Данилишина “Світова фінансова криза – тест для України” [7], Боброва Є.А. “Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України” [8], Вахненко Т.П. “Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання” [9].

Основною метою дослідження є оцінка впливу кон’юнктурних коливань на розвиток металургії та перспективи протистояння промислового підприємства мегаекономічним кризам. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні задачі: довести неминучість існування криз як однієї з фаз розвитку економіки; розглянути причини циклічних коливань та обґрунтувати, що їх різноманіття ускладнює передбачення чергової глобальної кризи; дослідити залежність обсягу виробництва металу від фази економічного розвитку світового господарства; визначити основні завдання менеджменту підприємства для запобігання його банкрутства та ліквідації під час макроекономічної кризи.

Циклічний характер розвитку економіки привернув увагу науковців ще у XIX сторіччі. Особливої уваги заслуговує обґрунтування причин існування циклів, що наводить К. Маркс. Насупроти таким вченим як Дж. С.

© Н.В. Зарубєєва, Б.І.Кривоберець, 2009

Милль, Ж.-Б. Сей, Д. Рікардо, які вважали, що в ринкових умовах кризові явища взагалі не можливі, він стверджував, що циклічність розвитку капіталістичної економічної системи полягає у самій суті капіталізму, тобто існування криз та занепадів є неминучим і здійснюється з такою невмолимою послідовністю, що нагадує закони природи. Він стверджує, що будь яка економічна криза незалежно від форми її прояву є кризою перевиробництва [10, стор. 649]. Дослідження кризових явищ, які наведені К.Марксом в „Капіталі” були доопрацьовані та систематизовані багатьма його послідовниками. Вони суттєво вплинули на подальший розвиток теорії ринкової кон’юнктури та й досі є актуальними.

На початку ХХ сторіччя М. Туган-Барановський в своїй праці об’єднав та систематизував існуючі теорії криз у три групи: теорії суспільного виробництва; теорії сфери суспільного обміну; теорії суспільного розподілу. Він заклав основу концепції нагромадження основного капіталу, якій притаманна диспропорція між рухом заощаджень та інвестицій в галузях, що виробляють засоби виробництва. Досконалі організації виробництва в межах окремого підприємства протистоїть неорганізованість всього національного господарства. Це викликає нестійкість економічної системи, яка схильна до коливань [11].

Вагомий вклад у вивчення циклічності внесено російським вченим Є. Слуцьким, який одним із перших чинниками кон’юнктурних коливань назвав випадкові імпульси, які збуджують економічну систему та рухають її в напрямку кризи. Ця теорія була розвинута в дослідженнях А. Бернса, В. Мітчелла, Р. Фріша, І. Адельмана та Ф. Адельмана. На їх думку, імпульси (шоки) можуть мати різну природу – державне втручання, порушення в грошовому обігу, політичний вплив високопосадовців, недосконалі інформація про економічні ринки, негнучкість заробітної плати та цін, інновації в нові галузі та відмирання старих.

Російська вчена О. Г. Грязнова, узагальнюючи дослідження в галузі кон’юнктурних коливань економічних систем, наводить визначення циклічності, в якому розкриває свій погляд на причини, які викликають це явище. Циклічність – вираз нерівномірності функціонування процесу виробництва. Циклічність є загальною формою руху природи та суспільства. [12, стор. 181].

Група українських вчених під загальним керівництвом А.Г. Савченко тлумачать еконо-

мічний цикл як рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого, який постійно повторюється. Кожний цикл являє собою певну послідовність, яка складається з альтернативних фаз. Кожна його фаза повинна мати здатність до відтворення наступної [13, стор. 40]. Цикл – це відносно синхронні коливання основної маси економічних показників, тобто є багатофакторним явищем.

Отже, криза є одним з етапів економічного циклу, який являє собою певну послідовність фаз. Циклічність – це загальна форма руху природи та суспільства, одним з боків розвитку якого є економіка, який також притаманна циклічність, яку необхідно враховувати при дослідженні законів розвитку будь-яких макроекономічних систем. Тобто криза – це закономірний етап економічного розвитку суспільства.

Майже всі дослідники причин макроекономічних криз згодні з тим, що вони мають циклічну природу. Принципова різниця в поглядах К. Маркса та немарксистських шкіл полягає в тому, що перший стверджував, що в умовах капіталістичного виробництва криза неминуха, тоді як інші займалися розробкою методик її запобігання, вони заперечували закономірності економічних циклів та намагалися довести можливість подолання циклічності як явища традиційного ринкового механізму [12, стор. 182]. Але ці спроби виявилися марними, що підтверджує подальший розвиток світового господарства. Після чергової «успішної» антикризової політики на макроекономічному рівні через певний час криза знов настає економічну систему.

Дж. Кейнс у своїх працях заявляє про неминучість криз (тобто депресій). Він запропонував інструменти подолання кризи, які полягали у державному втручанні в економіку. Упровадження його теорії дозволило подолати дуже глибоку кризу, в якій опинилась економіка США у 1929 – 1932 рр. Але з часом криза знов охопила цю країну, подолати яку стало можливим завдяки Другій Світовій війні.

Основні ознаки кризи:

- зменшення обсягів виробництва, уповільнення темпів зростання ВВП;
- збільшення рівня безробіття;
- порушення в сфері грошового обігу;
- порушення кредитної системи;
- масові банкрутства.

У продовж свого історичного розвитку після переходу до капіталістичного способу виробництва світ пройшов через цілу низку

криз. На рис. 1 наведено роки, в які велика кількість країн опинялося у кризовому становищі. Перша криза в умовах розвинутого капіталізму, яка сталася у 1825 році торкнулася переважно виробників бавовняної та вовняної продукції Англії, але з розвитком світової інтеграції все більше країн одночасно опиняються у кризовому становищі. Залежно від рівня со-

ціально-економічного розвитку кризові явища мали різну ступень впливу на різні країни. У сучасному глобалізованому світі кризові явища одночасно охоплюють майже всі країни з відкритими економічними системами. З вищесказаного випливає, що існування криз є неминучим.

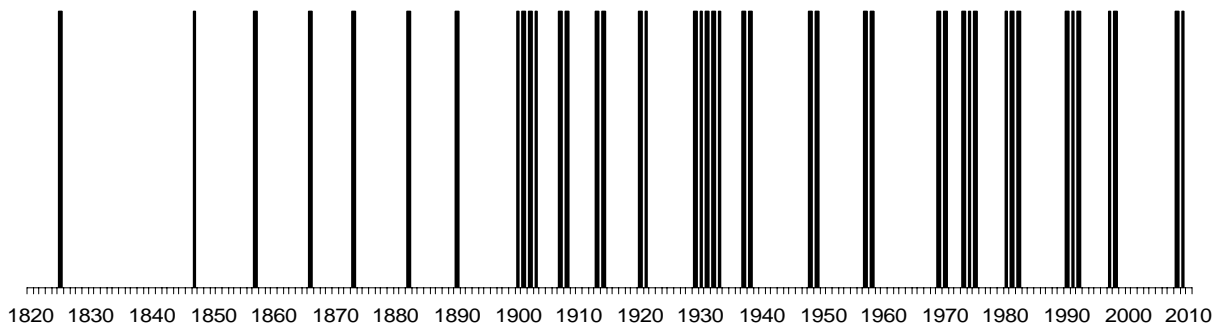

Рис. 1. Періоди виникнення та дії економічних криз у світовому господарстві

Таким чином, економічному розвитку суспільства притаманна циклічність. Циклічність має вираз у коливанні показнику обсягу валового внутрішнього продукту. Цикл – це період між двома найнижчими показниками обсягу ВВП. Існує велика кількість чинників, які викликає кон’юнктурні коливання, вони поділяються на екстернальні та інтернальні. Випадковий комплекс чинників кожного разу по різному впливає на економічну систему,

тому тривалість та амплітуда криз суттєво відрізняються одна від одної. Це викликає особливі складності для прогнозування розвитку чергового циклу. Однак незмінним є існування 4-х фаз циклічного коливання – поживлення, бум, криза та занепад. Незалежно від причин виникнення коливання, ці фази впливають одна за другої з невідомою послідовністю. Характеристику фаз наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика фаз циклічності економіки

Назва фази циклу	Характерні ознаки кризи
Поживлення (відновлення, підйом)	Активізація капіталовкладень і як наслідок підвищення ділової активності, зростання цін, зменшення безробіття, розвиток галузей – постачальників засобів виробництва. Економічна система повертається до передкризового стану та продовжує подальше зростання.
Піднесення (розквіт, бум)	Стрімке зростання капіталовкладень, курсів цінних паперів, відсоткових ставок, виникнення нових товарів та їх розповсюдження. Ріст заробітної плати та платоспроможного попиту, розширення кредитних відносин та розвиток будівництва – промислового та житлового. Підйом виводить економіку на новий рівень.
Криза (спад)	Скорочення обсягу виробництва і ділової активності, падіння цін, затоварення, ріст безробіття, збільшення кількості банкрутств. Найбільше страждають металургійна та машинобудівна галузі, ніж галузі легкої та харчової промисловості. Монополії мають більше можливостей протистоянню кризам, але також суттєво залежать від зовнішніх умов.
Депресія (занепад, стагнація)	Пристосування суб’єктів господарювання до нових умов, падіння ділової активності, стабілізація норми відсотка та встановлення рівноваги. Післякризова недовіра до кредитно-фінансової системи стримує інвестиційну діяльність населення. Недовикористання капіталів.

Під час кризи та депресії найбільшому скороченню підлягає споживання речей тривалого користування, побутової техніки, автомобілів. Також скорочується будівництво, придбання засобів виробництва. Саме вищезазначені галузі є найбільшими споживачами металургійної продукції. В період поживлення та піднесення обсяги споживання металургійних виробів постійно зростають завдяки високому попиту на продукцію цих галузей народного господарства. Цей попит також активно стимулюється доступним кредитом. Однак, настає момент, коли в силу будь-яких збудників циклічних коливань (імпульс або “перегрів” ринку) попит на товари, які є споживачами виробів металургійної галузі, різко зменшується. Підкреслимо, що причина чергового кризового становища може бути різною, але це завжди викликає зменшення попиту на певну групу товарів.

Тому саме металургійна галузь є індика-

тором, який дозволяє оцінити стан цілої низки галузей народного господарства з одного боку, та виключити вплив на спостереження тих галузей, попит на продукцію яких не зменшується навіть під час криз, а завдяки зростанню цін на продукти харчування та речі першої потреби навіть демонструють збільшення обсягу реалізації у грошовому обрахуванні.

На рисунку 2 на діаграмі, яка характеризує динаміку світового обсягу виробництва металу в натуральному виразі, позначено роки, які дослідники кон’юнктурних коливань вважають кризовими. Період спостереження складає 28 років з 1980 р. до 2008 р. За цей час виділяють наступні кризові періоди 1980 – 1982, 1990 – 1992, 1997 – 1998, 2008 р. В кризові роки скорочення обсягу виробництва металу складає більше 1%: у 1981 році – -1,2%; у 1982 році – 8,8 % ; у 1990 році – 2,0 %, у 1991 році – 4,8%, у 1992 році – 1,9 %, у 1998 році – 2,7%, у 2008 році – 1,1%.

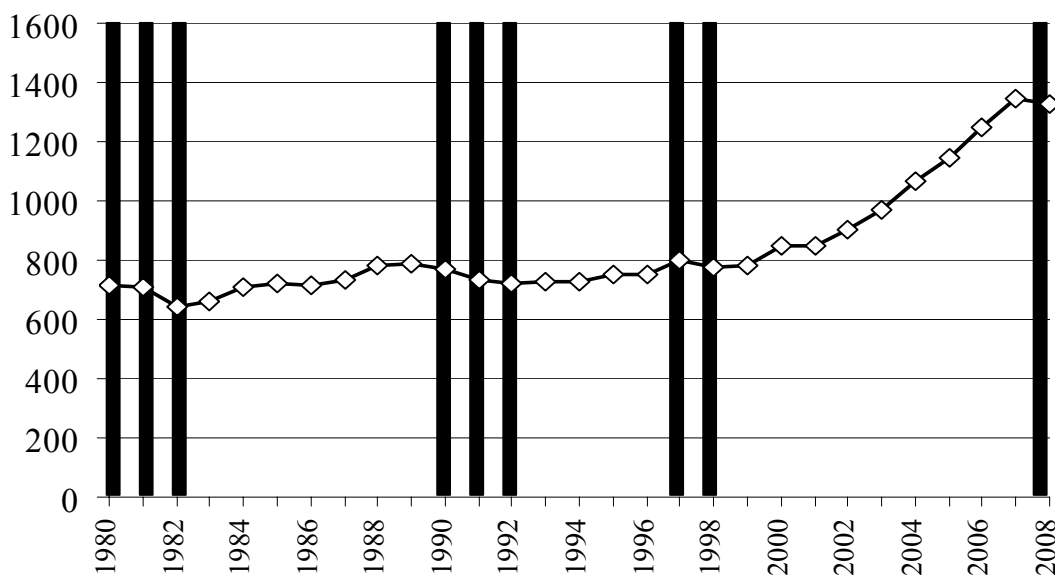

Рис. 2. Взаємозв’язок світового обсягу випуску металу та кризових становищ економіки

Можна спостерігати незначне падіння обсягів випуску металургійної продукції у 1986, 1994, 1996 роках, але воно складає менше 1 % від випуску попереднього року. Таким чином, зміна обсягів випуску металургійної продукції є достатньо точним індикатором циклічних коливань економіки. Вхідні данні щодо обсягу виробництва металу та темпи їх зміни наведено у таблиці 2.

Дуже важливим є показник обсягу виробництва металу у передкризові роки. Так у 1989, 1997 та 2007 роках він найбільший чим за всі попередні роки спостереження. Зрозуміло, що високий попит на метал сприяє отриманню прибутку підприємств металургійної галузі. Це, в свою чергу, надає можливість поліпшувати фінансовий стан цих підприємств, який у передкризові роки є найкращим. Саме в

цей час необхідно заздалегідь приготуватися до чергової кризи, яка настане з невимовною послідовністю після фази піднесення.

Таблиця 2

Світовий обсяг випуску металу та темпи його зміни за період 1980 – 2008 рр.*

Показник	Рік																												
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Світовий обсяг випуску металу, млн. т.	715,581	707,035	644,992	663,398	710,267	718,923	714	735,523	780,122	785,968	770,458	733,592	719,68	727,547	725,107	752,271	750,09	798,954	777,33	784,553	847,671	850,266	903,929	969,743	1068,691	1146,203	1249,99	1344,265	1329,719
Абсолютне відхилення до попереднього року, млн.т		-8,546	-62,043	18,406	46,869	8,656	-4,923	21,523	44,599	5,846	-15,51	-36,866	-13,912	7,867	-2,44	27,164	-2,181	48,864	-21,624	7,223	63,118	2,595	53,663	65,814	98,948	77,512	103,787	94,275	-14,546
Відносне відхилення до попереднього року, %		-1,2	-8,8	2,9	7,1	1,2	-0,7	3,0	6,1	0,7	-2,0	-4,8	-1,9	1,1	-0,3	3,7	-0,3	6,5	-2,7	0,9	8,0	0,3	6,3	7,3	10,2	7,3	9,1	7,5	-1,1

*розраховано за джерелом <http://worldsteel.org>

Отже, економіка має циклічний (хвильовий) характер розвитку. Причинами виникнення хвиль можуть бути різні причини, як і різні причини викликають коливання води в морі (вітер, землетрус, приливи та відливи в результаті переміщення місяцю, течії). Морські хвилі в залежності від факторів, які їх викликали, мають різну амплітуду та довжину. Всі об'єкти, які знаходяться в морі чи поряд з ним повинні враховувати хвильовий характер оточуючого середовища незалежно від джерела їх виникнення. Неможливо збудувати човен, корабель чи споруду не враховуючи цього явища. Це також справедливо відносно економічного розвитку світового господарства та окремих господарюючих суб'єктів.

Розглянемо, як циклічність впливає на металургійну промисловість України. Для цього проаналізуємо обсяги виробництва металу в Україні за період 16 років – з 1993 по 2008 роки. Результати наведено у таблиці 3, де розраховані ланцюгові темпи зміни обсягу виробництва в натуральному виразі та у відсотках (табл. 3).

Як бачимо, найбільше падіння обсягу виробництва спостерігається у 1994, 1995, 1998 та 2008 роках. Падіння обсягу виробництва металу у 1994, 1995 роках – наслідки регіональних порушень економічної системи ко-

лишнього СРСР, перехід до ринкової системи господарювання від планово-адміністративної. Чітко відслідковуються падіння обсягу виробництва у 1998 році на 4,62% та у 2008 році на 13,79%. У передкризовому 2007 році спостерігається найбільший обсяг виробництва металу за останні 15 років (як у світі, так і в Україні).

Тобто металургійна галузь почувала себе найкращим чином напередодні кризи. Обвал спочатку іпотечного ринку США, який викликав кризу будівництва у всьому світі, а потім обвал фондового ринку “як завжди” ніхто не очікував. Графік зміни обсягу виробництва металу в Україні наведено на рисунку 3.

З розпадом СРСР та переходом України до ринкових відносин вітчизняна промисловість опинилась в загальносвітовому господарстві. Глобалізація економіки накладає свій відбиток на діяльність кожного підприємства, яке не може господарювати, не враховуючи її циклічного характеру. Для українських підприємств сучасна криза – досить нове явище, це розвиток лише другого кон'юнктурного циклу. Необхідно приділити увагу розробці моделей поведінки підприємства в умовах циклічних коливань економіки в залежності від їх фази.

Криза, в якій зараз опинилась економічна система, бере свій початок в США, починаючи з іпотечної кризи, наслідком якої стала криза

ліквідності, яка переросла у банківську кризу а згодом і світову фінансову кризу [8]. Вітчизняні підприємства металургійної галузі виявилися неготовими до такого розвитку подій, що призвело до зупинки наприкінці 2008 року 17 з 36 доменних печей та скорочення персоналу

[14]. Такі дії підривають їх конкурентоспроможність, ліквідність та платоспроможність. Для запобігання подібних ситуацій у майбутньому необхідно бути заздалегідь готовими до рецесії.

Таблиця 3

Обсяг виробництва металу в Україні, 1993 – 2008 рр.*

Рік	Обсяг виробництва металу, млн.т	Ланцюгові темпи зміни, млн. т.	Ланцюгові темпи зміни, %
1993	32,609		
1994	24,081	-8,528	-26,15
1995	22,309	-1,772	-7,36
1996	22,332	0,023	0,10
1997	25,629	3,297	14,76
1998	24,445	-1,184	-4,62
1999	27,453	3,008	12,31
2000	31,767	4,314	15,71
2001	33,108	1,341	4,22
2002	34,05	0,942	2,85
2003	36,932	2,882	8,46
2004	38,738	1,806	4,89
2005	38,641	-0,097	-0,25
2006	40,899	2,258	5,84
2007	42,83	1,931	4,72
2008	37,107	-5,723	-13,36

*розраховано за джерелом <http://worldsteel.org>

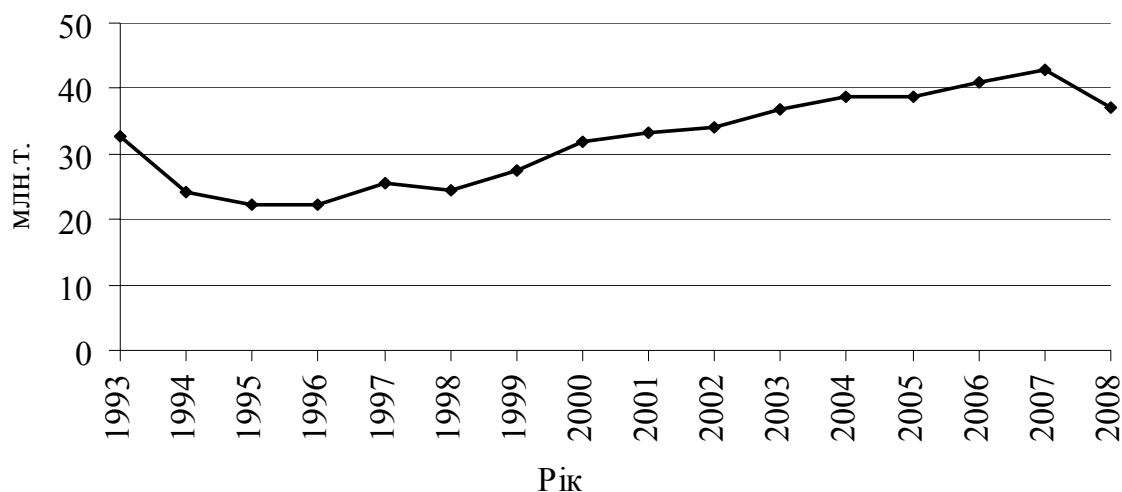

Рис. 3. Обсяг виробництва металу в Україні у 1993 – 2008 рр., млн.т.

Кожне підприємство, яке планує подолати кризу, повинне розробити стратегію поведінки в подібних умовах. Завчасне планування

заходів протистояння несприятливій зовнішній обстановці, яка є неминучою, є одним з важливих напрямів менеджменту на підприємстві.

Таким чином з вищесказаного слідує :

1. Аналіз досліджень циклічних коливань та причин їх виникнення дозволяє зробити висновок про неминучість криз як однієї з фаз розвитку економіки. Існує безліч причин цього явища, але незалежно від чинника, послідовність фаз завжди однакова: пожвавлення, піднесення, криза, депресія.

2. Встановлено, що обсяг виробництва металу – один з найточніших індикаторів етапу розвитку економіки. Під час кризи завжди скорочується виробництво металу, незалежно від причин, що її викликали. На етапі піднесення високі обсяги реалізації надають можливість заздалегідь приготуватися до наступної фази циклу.

3. Доведено, що після переходу України до ринкових відносин підприємства її металургійної галузі опинилися в загальносвітовому господарстві, тому на їх стані безпосередньо відбиваються мегаекономічні процеси. У світовому масштабі кон'юнктурні коливання спостерігають протягом майже двох сторіч, тоді як для вітчизняних підприємств це лише другий цикл.

4. Запропоновано завчасну розробку стратегії управління підприємством під час рецесії економіки. Вона повинна дозволити пережити кризу навіть при найгіршому розвитку подій та забезпечити можливість підготуватися до пожвавлення та піднесення, які обов'язково настануть після депресії.

Знання теорії циклів та хвиль можна успішно застосовувати на практиці. По-перше можливо з дуже високою ступеню вірогідності передбачати подальший рух циклу. По-друге можна заздалегідь розпочати застосування профілактичних заходів. Кризи є болючим процесом, але вони неминучі. Це закономірне явище, отже поведінка підприємства в цих умовах підлягає управлінню.

Література

1. Экономическая энциклопедия/ Науч. ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с.
2. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України. – К.: НІОКС, 2004. – с. 594
3. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка. – К.: Знання, 2007. – 703 с.
4. Періодна економіка./ В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 575 с. (с. 44)
5. Soros G. The worst market crisis in 60 years// The Financial Times. – 2008. – January 22. – <http://www.ft.com>.
6. Eliot L. Credit crisis – how it all began// The Guardian. – 2008. – August 5. – <http://www.guardian.co.uk>.
7. Данилишин Б. Світова фінансова криза – тест для України// Дзеркало тижня. – 2008. – №38 (717). – 11 – 17 жов.
8. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України// Фінанси України. – 2008. – №12.
9. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання// Фінанси України. – 2008. – №10.
10. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала. – М.: Политиздат, 1988. – 891 с.
11. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. – Киев: Наук.думка, 2004. – 368 с.
12. Экономическая теория национальной экономики и мирового хозяйства (политическая экономия)/ Под ред. проф. А.Г. Грязновой, проф. Т.В. Чечелевой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 326 с.
13. Макроекономіка./ А.Г. Савченко, Г.О. Пухтаєвіч, О.М. Тітьонко та ін.; за ред. А.Г. Савченка. – К.: Либідь, 1995. – 208 с.
14. <http://economica.com.ua/metal/article/116255.html>
15. <http://worldsteel.org>

Статья поступила в редакцию 27.05.2009